

ВІДЗИВ

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Шермана Михайла Ісааковича на дисертаційне дослідження

Черненко Наталії Іванівни

на тему «**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНДРАГОГІЧНОГО
ПІДХОДУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ РОБІТНИКІВ МОРСЬКОГО
ТРАНСПОРТУ**»,

поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за
спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Актуальність дослідження. Сучасний стан українського суспільства, зокрема, його транспортної галузі, змушує наших громадян виходити на міжнародні ринки праці з метою легального працевлаштування та забезпечення своїх сімей, рідних та близьких необхідними фінансами та власної соціалізації як людини, громадянина та професіонала, що для моряків в умовах занепаду вітчизняного торговельного флоту є проблематичним. Іноземні судновласники та кріюінгові компанії висувають жорсткі вимоги до персоналу торговельного флоту, пропозиція на ринку праці морських фахівців представлена достатньо широко. Тому, для забезпечення конкурентоздатності випускників вітчизняних морських навчальних закладів постає проблема підвищення якості професійної підготовки випускників на рівні міжнародних стандартів. Особливе місце у цьому зв'язку займає перекваліфікація та професійна підготовка дорослих, які, як правило, вже мають певну базову освіту.

Потреба в розбудові системи освіти дорослих, недостатнє висвітлення умов реалізації андрагогічного підходу у професійній підготовці фахівців морської галузі та наявні суперечності щодо розвитку морської освіти дорослих зумовили актуальність дисертаційного дослідження, представленого на розгляд.

Отже, дослідження орієнтоване на виявлення педагогічних умов підвищення якості професійної підготовки робітників морського транспорту на основі використання андрагогічного підходу.

Враховуючи наведене вище, можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Н.І. Черненко є доцільним, актуальним і своєчасним. Ця наукова праця є фрагментом наукового пошуку кафедри педагогіки і психології Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради «Теоретико-методологічні основи вдосконалення системи освіти та її кадрового забезпечення» (державний реєстраційний № 0104U010624). Тему дисертації затверджено вченою радою Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (протокол № 01 від 21.01.2011 р.), узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 04 від 26.04.2011 р.).

Надане дисертаційне дослідження Н.І. Черненко складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (282 найменування, з них 13 – іноземною мовою). Сформована автором джерельна база відзначається різноманітністю і структурною повнотою, забезпечуючи обґрунтованість висновків щодо педагогічних умов реалізації андрагогічного

підходу у професійній підготовці робітників морського транспорту. Робота містить 9 додатків на 29 сторінках, 24 таблиці, 9 рисунків. Загальний обсяг дисертації – 282 сторінки, з них основного тексту – 198.

Структура дисертації логічно, несуперечливо та послідовно відображає всі етапи науково-педагогічного пошуку, що здійснювався впродовж шести років і надав змогу дисертантці послідовно вирішувати визначені завдання дослідження на теоретико-методологічному та дослідно-експериментальному рівнях, що відповідає об'єкту, предмету, завданням і гіпотезі дослідження.

Базою дослідно-експериментальної роботи були Приватний вищий навчальний заклад «Інститут післядипломної освіти «Одеський морський тренажерний центр» і його Херсонська та Севастопольська філії з дорослою категорією суб'єктів навчання з метою оновлення знань, умінь і навичок на основі здобутої раніше освіти. Слухачі раніше не мали робітничої кваліфікації та здобували професійно-технічну освіту за напрямками підготовки: матрос, моторист (машиніст), електрик судновий.

Окремі складові дослідження проводилися на базі Херсонської державної морської академії з курсантами, які в межах спеціалізації в якості слухачів отримували додаткову професійну освіту на курсах професійно-технічного навчання для забезпечення відповідного рівня кваліфікації, необхідного для продуктивної професійної діяльності під час проходження виробничої практики. Консультативний супровід дослідження відбувався на базі Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради викладачами загальноосвітніх дисциплін професійно-технічних навчальних закладів, які в якості слухачів проходили курси підвищення кваліфікації, шляхом консультування з питань використання андрагогічного підходу у професійній підготовці кваліфікованих робітників.

У процесі експериментальної роботи було задіяно 338 осіб різних категорій, а саме: 30 викладачів та 8 майстрів виробничого навчання, 300 слухачів наведених вище навчальних закладів. Кількість та структура осіб, задіяних у педагогічному експерименті, дає підстави зробити висновок щодо достатності цього масиву для коректного використання статистичних методів у процесі планування та опрацювання одержаних даних констатувального та формуального експерименту, їхньої коректної інтерпретації та використання.

У вступі дисертації обґрунтовано актуальність теми, проаналізовано ступінь вивчення досліджуваної проблеми, визначено мету, задачі, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо апробації та впровадження результатів, публікаціях автора, в яких висвітлені основні положення дисертації.

Ґрунтуючись на базових методологічних підходах до сучасної професійної освіти, представлених у фахових джерелах та електронних ресурсах, що були напрацьовані провідними вітчизняними та зарубіжними вченими, результатах узагальнення бачення проблеми професійної підготовки моряків фахівцями торгівельного флоту, представниками транспортних судових компаній, викладачами морських навчальних закладів та тренажерних центрів, здобувачкою були окреслені суперечності між існуючими результатами професійної підготовки кваліфікованих робітників морського транспорту та вимогами глобалізованого

ринку морської праці. Основними, на думку автора, є суперечності між міжнародною практикою навчання дорослих, в якій використовувалися інші, ніж для дітей, підходи до організації навчання, і теоретичним осмисленням та обґрунтуванням цих підходів, швидкими змінами соціально-економічних умов життя, наявністю у ньому кризових явищ і дезорієнтацією в цих умовах дорослих людей та їх неспроможністю адаптуватися до нових життєвих ситуацій, зростанням потреби в удосконаленні різних параметрів освіти й відсутністю програм, проектів, спрямованих на розвиток професійно важливих якостей у процесі навчання робітників морського транспорту, які б дозволили значно підвищити ефективність їхньої підготовки відповідно до вимог роботодавців.

Суспільна значущість розв'язання окреслених суперечностей стимулювала послідовне вирішення завдань дослідження відповідно до його об'єкта, предмета і завдань.

Перший розділ містить огляд теоретичних засад реалізації андрагогічного підходу до професійної підготовки фахівців, аналіз мотиваційно-потребнісної сфери особистості як основної складової андрагогічного підходу, висвітлення специфіки та основних психолого-педагогічних чинників морської праці та професійної підготовки робітників морського транспорту, окреслено поняттєво-категоріальний апарат дослідження, проаналізована чинна вітчизняна та міжнародна нормативно-правова база здійснення професійної діяльності моряків та організації їхньої різнорівневої професійної підготовки.

У процесі дослідження авторкою встановлено, що найактуальнішими професійно важливими якостями робітника морського транспорту є інтерес до професії, прагнення до особистісного та професійного самовдосконалення, вимогливість до себе, відповідальність за результати своєї праці, стійкість у стресових ситуаціях, уважність і неконфліктність.

Зокрема, вони вдало систематизовані та згруповані відповідно до компетентнісної моделі фахівця. Так, мотиваційні якості об'єднують інтерес до професії, прагнення до особистісного та професійного самовдосконалення, професійно-ділові якості – вимогливість до себе, уважність та спостережливість, відповідальність за результати своєї праці, психологічні якості – неконфліктність та стійкість у стресових ситуаціях.

Розглянуті Н.І. Черненко у першому розділі дисертації теоретичні передумови професійної підготовки робітників морського транспорту уможливили перехід до розгляду теоретичних засад та розробки практичних підходів до впровадження андрагогічного підходу у професійну підготовку робітників морського транспорту.

Другий розділ присвячено огляду теорії і практики функціонування андрагогічного підходу у професійній підготовці робітників морської галузі. У ньому проаналізовано сучасний стан професійної підготовки робітників морського транспорту, конкретизовано критерії, показники та рівні сформованості професійно важливих якостей, представлено й обґрунтовано модель професійної підготовки робітників морського транспорту, визначено та схарактеризовано педагогічні умови реалізації андрагогічного підходу у професійній підготовці робітників морського транспорту.

Здобувачка у процесі обґрунтування, проектування та розробки моделі професійної підготовки робітників морського транспорту використовувала андрагогічний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний і системний підходи, що дозволило визначитися із структурою системи, її функціональними та структурними компонентами, системотвірним чинником, метою створення та функціонування, відслідковувати процес перебігу та оцінювати проміжні та кінцеві результати експериментального навчання.

Авторська модель професійної підготовки робітників морського транспорту включає цільовий, нормативний, теоретико-методологічний, організаційно-змістовий, діагностувальний і результативний блоки. Ця модель реалізує виділені та обґрунтовані здобувачкою педагогічні умови, що сприяють більш ефективному формуванню професійно важливих якостей робітників морського транспорту, а саме: забезпечення мотивації слухачів до формування професійно важливих якостей, що сприяє їхньому саморозвитку, самовихованню й самовдосконаленню, спрямування змісту дисциплін професійної підготовки на формування компонентів професійно важливих якостей, упровадження в навчально-виховний процес інноваційних методів і форм, що стимулюють активність слухачів до формування професійно важливих якостей, орієнтація професійної підготовки робітників морського транспорту на вимоги міжнародних стандартів щодо професійної компетентності, як чинника формування конкурентоспроможності на ринках праці, включення до навчального плану спецкурсу, що забезпечує формування органічної єдності психологічних, фахових знань слухачів про комплекс і сутність професійно важливих якостей, системність і цілісність яких посилена міжпредметною інтеграцією та координацією.

Ефективність запропонованої авторської моделі та придатність виділених педагогічних умов для формування професійно важливих якостей робітників морського транспорту були експериментально перевірені здобувачкою у процесі дослідно-експериментальної роботи.

У третьому розділі описано експериментальне навчання із застосуванням андрагогічного підходу у професійній підготовці робітників морського транспорту, наведено програму та описано перебіг формувального експерименту, статистичне опрацювання експериментальних даних та їх інтерпретація.

Особливу увагу Н.І. Черненко приділила опису впровадження та реалізації обраних педагогічних умов. Послідовно описано авторкою методику та послідовність впровадження цих умов у систему професійної підготовки робітників морського транспорту. Дослідниця пропонує для їхньої реалізації створити професійно-орієнтоване педагогічне середовище, що акумулюватиме методи, засоби та педагогічні технології сприяння розвитку мотивації до самовдосконалення та досягнення наміченої цілі, активізації знань, набуття навичок проведення дискусій, диспутів, реалізації власного творчого потенціалу, насичення навчального процесу авторськими спецкурсами, що орієнтовані на вимоги міжнародних морських організацій щодо компетентності робітників морського транспорту, тренінги із залученням представників судновласників,

Як наслідок, запропонована автором модель професійної підготовки сприяла підвищенню рівня психологічної готовності слухачів до професійної діяльності, що є головним результатом упровадження андрагогічного підходу до професійної

підготовки робітників морського транспорту.

Процес підготовки в контрольній та експериментальній групах організовувався одними й тими викладачами, але в контрольній групі навчання здійснювалося згідно з чинною навчальною програмою та використанням традиційних форм, а в експериментальній групі згідно розробленої моделі підготовки робітників морського транспорту із використанням активних форм навчання та спецкурсу «Формування професійно важливих якостей робітників морського транспорту: теорія та практика».

Педагогічне спостереження за навчанням, оцінювання рівнів навчальних досягнень на заняттях, проведення анкетування, тестування, використання ситуативних вправ щодо визначення рівнів сформованості компонентів професійно важливих якостей дали змогу оцінити результативність експерименту.

Діагностування слухачів в експериментальній та контрольній групах здійснювалось відповідно до розробленої автором діагностувальної методики, що включала систему критеріїв, показників, вимірників, визначених рівнів сформованості професійно важливих якостей: високий, середній та низький, при цьому тести, ситуативні завдання були рівнозначними для контрольної й експериментальної груп.

Отримані у процесі педагогічного експерименту дані були опрацьовані з використанням методів математичної статистики. Достовірність одержаних даних у контрольній та експериментальній групах визначено за критерієм однорідності χ^2 , порівняння значення одержаного критерію $\chi^2_{\text{емп}}$ з його критичним значенням $\chi^2_{0,05}$, свідчить, що достовірність розбіжностей значень контрольної та експериментальної груп становить 95%. Методика статистичного опрацювання, розрахункові формули, вихідні дані та результати розрахунків достатньо повно представлені у додатках.

У процесі дослідно-експериментального етапу дослідження доведено, що реалізація андрагогічного підходу та обґрунтованих педагогічних умов істотно впливають на ефективність формування професійно важливих якостей робітників морського транспорту. Кількість слухачів з високим рівнем сформованості мотиваційних професійно важливих якостей зросла на 16 %, психологічних професійно важливих якостей – 14%, професійно-ділових – на 20%, що підтверджує наявність позитивних зрушень у структурі особистості робітників морського транспорту завдяки впровадженню розробленої моделі професійної підготовки робітників морського транспорту та реалізації виділених дисертанткою педагогічних умов. Отже, результати дослідження дають підстави вважати, що визначені завдання дослідження виконано, а його мета досягнута.

Висновки дисертації чіткі, логічно несуперечливі, достатньо обґрунтовані. Результати дослідження забезпечувалися реалізацією теоретичних положень і методик, застосуванням статистичних методів дослідження, що дозволило перевірити ефективність авторської моделі та педагогічних умов реалізації андрагогічного підходу у професійній підготовці робітників морського транспорту.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше створено та експериментально перевірено модель професійної підготовки робітників

морського транспорту, побудовану на засадах андрагогічного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного та системного підходів, обґрунтовано педагогічні умови реалізації андрагогічного підходу під час організації професійного навчання робітників морського транспорту в закладах післядипломної освіти, визначено комплекс професійно важливих якостей, яким має володіти робітник морського транспорту та компоненти сформованості цих якостей: мотиваційний (мотивація до навчання, прагнення до самоосвіти й саморозвитку), когнітивний (знання про комплекс і сутність професійно важливих якостей), діяльнісний (уміння об'єктивно оцінити свій рівень сформованості професійно важливих якостей), критерії (теоретична готовність, практична готовність, мотиваційний) та рівні (високий, середній, низький); уточнено сутність базових понять: «професійно важливі якості», «компетентність», «професійна компетентність», «робітник морського транспорту», «професійне навчання», «андрагогічний підхід до підготовки робітників морського транспорту».

Практичне значення дослідження полягає в оновленні й удосконаленні змісту навчальних предметів загальнопрофесійного циклу. Розроблено та апробовано програму спецкурсу «Формування професійно важливих якостей робітників морського транспорту: теорія та практика», що передбачає планомірне включення елементів професійної підготовки робітників морського транспорту до навчальних дисциплін загальнопрофесійного циклу: «Основи правових знань» (складання морського контракту), «Основи галузевої економіки» (розрахунок вигідності морських перевезень вантажу), «Інформаційні технології» (використання Інтернет-ресурсів для пошуку вакансій на сайтах судноплавних компаній, застосування тренажерів для відпрацювання навичок несення вахти в машинно-котельному відділенні й на центральному посту керування сучасного судна), «Техніка пошуку роботи» (проходження співбесіди з роботодавцем, складання резюме та заповнення анкети для моряка (Seamen's application form)).

Основні положення дослідження впроваджено автором у навчальний процес низки вищих навчальних закладів України: Херсонської філії приватного вищого навчального закладу «Інститут післядипломної освіти “Одеський морський тренажерний центр”» (акт впровадження № 05 від 09.09.2013 р.); Приватного вищого навчального закладу «Інститут післядипломної освіти “Одеський морський тренажерний центр”» (акт впровадження № 184 від 06.12.2013 р.); Севастопольської філії приватного вищого навчального закладу «Інститут післядипломної освіти “Одеський морський тренажерний центр”» (акт впровадження № 01 від 14.01.2014 р.); Херсонської державної морської академії (акт впровадження № 10 від 23.10.2015 р.); Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (акт впровадження № 01- 23/573, від 30.11.2015 р.).

У представленій роботі досить вдало проілюстровано результати констатувального та формувального експерименту відповідними малюнками та зведеними таблицями, фактичний розрахунковий матеріал, формули та зразки опитувальників і анкет представлені у низці відповідних додатків. Оформлення дисертаційної роботи відповідає встановленим вимогам.

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 18 одноосібних наукових публікаціях автора, з яких 6 статей у наукових фахових

виданнях України, 1 стаття в зарубіжному науковому фаховому виданні, 11 статей в інших виданнях, що свідчить про достатнє ознайомлення з одержаними результатами дисертаційного дослідження широкого наукового загалу. Кількість та повнота висвітлення положень дисертаційного дослідження у наукових публікаціях Н.І.Черненко за темою дисертації відповідає чинним вимогам.

Автореферат повністю відображає основні результати дисертаційного дослідження.

Попри загальне позитивне враження від представленого дисертаційного дослідження, хотілося б звернути увагу на наявні дискусійні питання, сформулювати певні **недоліки та зауваження**:

1. На с.3 автореферату та с. 9 дисертаційного дослідження авторка, розглядаючи гіпотезу дослідження, формулює другу педагогічну умову, починаючи «оптимізація навчального процесу....», далі міститься конкретизація двох достатньо самостійних умов: спрямування змісту дисциплін професійної підготовки на формування компонентів професійно важливих якостей; упровадження в навчально-виховний процес інноваційних методів і форм, що стимулюють активність слухачів до формування професійних особистісних якостей. Далі, в третій педагогічній умові зазначається «орієнтація професійної підготовки робітників морського транспорту на вимоги міжнародних стандартів щодо професійної компетентності як чинника формування конкурентоспроможності на ринку праці». Можливо, слід було б об'єднати першу частину другої умови з третьою, а другу частину другої умови виділити окремо та конкретизувати, що в більшій мірі відповідало б логіці дослідження.

2. На с.5 автореферату та с. 13 дисертації у науковій новизні, виокремлюючи критерії сформованості професійно важливих якостей робітників морського транспорту, дисертантка наводить «теоретичну готовність, практичну готовність, мотиваційний». Вважаємо, що останнє означення є невдалим, було б більш доцільним вжити термін «стійка мотивація» або аналогічний.

3. Обґрунтовуючи необхідність розробки моделі професійної підготовки робітників морського транспорту, авторка стверджує, що «необхідність ... виступає як системоутворювальний чинник....» Разом з тим, системотвірним чинником (фактором) переважна більшість науковців вважає суспільне замовлення щодо підготовки певних фахівців. Було б бажано уточнити авторське тлумачення одного з базових положень системного підходу.

4. Було б бажано у обґрунтуванні моделі професійної підготовки робітників морського транспорту врахувати професіограми певних фахівців, що, імовірно, дозволило б більш чітко окреслити результативні показники професійної підготовки осіб, що навчаються.

5. С.128 дисертації, рис. 2.1, с. 10 автореферату, рис.1, зображена модель професійної підготовки робітників морського транспорту. Виникає сумнів щодо напряму зв'язку, вказаного автором між блоками: цільовий блок (мета) ← організаційно-змістовий блок (педагогічні умови). Більш обґрунтованою нам видається точка зору, що мета визначає вибір педагогічних умов, а не педагогічні умови трансформують мету.

6. В авторефераті та тексті дисертації є окремі недоліки оформлення та мовленнєві огріхи: С.11, другий абзац, мовленнєвий огріх: «спрямовує розвитку їхньої професійної підготовки». Можливо, авторка мала на увазі «сприяє розвитку». С. с.188, 256 – недоліки оформлення списку використаних джерел. Табл. 2.9 та 3.1 було б доцільним винести у додатки.

Сформульовані зауваження суттєво не впливають на наукову цінність роботи. Аналіз дисертаційної роботи, автореферату та опублікованих праць дисертантки дає підстави зробити загальний висновок, що дисертаційне дослідження Черненко Наталії Іванівни на тему «Педагогічні умови реалізації андрагогічного підходу у професійній підготовці робітників морського транспорту», представлене на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, є завершеним, цілісним, самостійним науковим дослідженням, що має наукову новизну, теоретичне та практичне значення, відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України до кандидатських дисертацій та пп. 9, 11, 12, 13, 15 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, що є підставою для присудження її автору – Черненко Наталії Іванівні наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13. 00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри інформатики, програмної інженерії
та економічної кібернетики Херсонського державного університету

М.І.Шерман

